

A posztszocialista vidéki elit szerkezete és jellemzői

Esettanulmány Erdélyből

Kiss Dénes

kissdenes2000@yahoo.com

Beérkezés: 2012. 02. 29.

Átdolgozott kézirat beérkezése: 2012. 11. 28.

Elfogadás: 2013. 04. 09.

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmányban az erdélyi vidéki elit szerkezetét vizsgálom, egy esettanulmány keretében. A városoktól közepes távolságra elhelyezkedő, gazdaságilag viszonylag fejlett kisiparos falvak típusát képviselő terepen három különböző definíciós stratégiát alkalmazva vizsgálom az elitet. Rétegződési stratégiát követve gazdasági- és kulturáliselit-csoportokat azonosítok be, intézményi-hatalmi definíció alkalmazásával a hatalom különböző formáival rendelkező elitcsoportokat, a közéleti részvétel mértéke és módja alapján pedig a közélet fő-, mellék- és háttérszereplőinek csoportjait különböztetem meg. Végül a három elemzési stratégia egymásra vetítésével egy egységes elitszerkezetet vázolok fel, amelyet a viszonylag homogén elitcsoportok mellett néhány ellentmondásos pozíciójú személy alkot. Utóbbiak esetei az elitet aktuálisan alakító társadalmi folyamatok eredményei, így ezekkel külön foglalkozom. A tanulmány utolsó részében az elit folytonosságát is vizsgálom, kimutatva, hogy napjaink falusi elitjének kialakulásához az elitcirkuláció és elitrekrutáció folyamatai egyaránt hozzájárulnak.

KULCSSZAVAK: vidéki elit, gazdasági elit, kulturális elit, hatalmi elit, közéleti elit, posztszocialista átmenet, elitcirkuláció, elitrekrutáció

Írásomban az erdélyi falusi elit szerkezetét és az annak kialakulásához vezető folyamatokat vizsgálom. Bár a vidéki elit tagjai az oly gyakran emlegetett vidékfejlesztési kezdeményezések legfontosabb potenciális aktorai, e csoport kutatottsága viszonylag kismértékű. E téren próbál tehát e dolgozat előrelépést tenni, egy esettanulmány keretében elemezve egy vidéki közösség elitjének szerkezetét, az elitcsoportok közötti kapcsolatokat, valamint az elitbe kerülés módozatait. Ez utóbbi kérdés kapcsán egyúttal arra is keresem a választ, hogy fellelhető-e még valamilyen mértékű folytonosság a szocialista korszak helyi elitje és az aktuális elit között.

A legnépszerűbb elitelméleteket áttekintve kikerülhetetlen az a megállapítás, hogy a szociológiai elitelemzések elsősorban makroszintűek, és a tárgyakat képező társadalmi csoportok még kismértékben sem fedődnek át a falusi elitel. Így egy vidéki kistélepülés elitjének vizsgálata során ezekből az elemzésekből tulajdonképpen csak az alkalmazott definíciós stratégiák hasznosíthatók (lásd e tekintetben Takács

[1998] írását). A közösségtanulmányok keretében fellelhető elitvizsgálatok már a helyi társadalmak elitjét elemzik, ám mint azt Bell és Newby meggyőzően kimutatják, ezek főleg a nagyobb hatalomkoncentrációt megvalósító városi közösségekre vonatkoznak (Bell – Newby 1971). A vidékszociológia korai, szintén a közösségekre koncentráló, monografikus szakaszában (Buttel 2001) így elitelemzéseket alig találunk. A falusi elitrel kapcsolatos elemzések viszonylag gyakoribbá válásával a makroszintű elitelméletekből származtatóhoz képest egy másfajta elitkoncepció is körvonalazódik, a közösségen belüli viszonyokra épülő hatalmi struktúra helyett az elitet egyre inkább a közösség és annak tágabb társadalmi környezete, avagy a lokális társadalom és a nemzeti társadalom struktúrái közötti közvetítő pozíciók révén ragadják meg (Mendras 1982; Sampson 1983). Az elemzések egy részében a hangsúly az így definiált elit befele irányuló kapcsolataira irányul (elsősorban a patrónus-kliens kapcsolatokra és ezek újratermelődésének kérdésére – Newby 1975; Littlewood 1981), más részében a kifelé irányuló kapcsolataikra (milyen hatást gyakorolnak a különböző politikai rendszerek a hatalom helyi képviselőire, hogyan alakul át a helyi elit a külső feltételrendszerek hatására, stb. – Curtin – Varley 2002; Herbert-Ceshire 2003; Gray – Sinclair 2005), idővel pedig az utóbbiak térnyerése figyelhető meg.

A falvak elitjének többirányú megragadására törekedve a fentiekben érintett, különböző elemzési szinteken kidolgozott elitelméletekből az elitdefiníciós stratégiákat emeltem ki. Ezek alapján a vidéki elit kutatásában alkalmazható három elemzési perspektíva megkülönböztetését tartom lehetségesnek. Egyik (1) a rétegződésvizsgálatok logikájára épül, eszerint a rétegződési rendszer csúcsát képező elit tagjai tulajdonságait tekintve csak fokozati értelemben különböznek az elit alatti rétegektől.¹ E megközelítéssel tehát a falvak elitjének elemzéséhez a falusi helyi társadalmak rétegződési rendszerének csúcsát képező társadalmi csoportok megragadása révén juthatunk el, amennyiben megtaláljuk a helyi társadalom rétegződésének releváns dimenzióit. A másik (2) a hatalmielit-definícióra épülő elemzési perspektíva, amely szerint a lokális elitet a döntéshozó pozíciók betöltői képezik, akik tehát a közösség egészét vagy annak nagy részét érintő döntések meghozatalára képesek. A legtöbb elitelmélet, a falusi elitértelmezéseket is beleértve, erre az elitdefinícióra épül: ide sorolhatók a pozicionális avagy a szervezetielit-konceptiók, és ide sorolhatók a falusi elitet mint mediátort definiáló elméletek közül is azok, amelyek a nemzeti és lokális szintek között a mediátori szerepet valamilyen intézményrendszeren belül definiálják (Sampson 1983). Ebben az elemzési perspektívában így központi fontosságúakká válnak azok a formális intézmények, amelyek az elit hatalmát biztosító pozíciókat nyújtják, hisz a hatalom nem a személyhez, hanem annak formális pozí-

1 Ezt a definíciós stratégiát használja például Pareto, aki szerint az elit tagjai tevékenységük kiválóságának alapján különböztethetők meg a társadalom többi tagjától: „Tételezzük fel, hogy az emberi tevékenységek minden ágában tevékenykedő minden egyén egy képességeit kifejező indexet kap, az iskolai értékeléshez hasonlóan (...) Ily módon hozzuk létre azon egyének csoportját, akik saját tevékenységterületükön a legmagasabb indexet kapták, és nevezzük e csoportot elitnek” (Pareto, idézi Bottomore [1993: 1] – a szerző fordítása).

ciójához tartozik. E perspektíva alkalmazásához tehát az intézményi pozíciókra kell fókuszálnunk, a falusi elit hatalmát meghatározó intézményi környezetre, illetve amennyiben a hatalom egy dinamikusabb megrajzolása a célunk, az intézmények változásainak legfontosabb irányvonalaira. És végül (3) megkülönböztethetünk egy olyan elitdefiníciós stratégiát is, amelyben az elithez tartozás feltételének a közösségi programokban való részvételt, az ezekben betöltött vezető szerepek felvállalását tekintjük (Herbert-Cheshire 2003; Gray – Sinclair 2005; Wilkinson 1970). E megközelítés rokon a döntéshozatal-elemzésekkel (Polsby 1963) annyiban, hogy ez is konkrét „ügyek” elemzésére épül, ám azon belül nem a döntéshozatal mechanizmusára koncentrál, hanem a folyamatban adódó szerepekre. Falusi közösségek elitjének vizsgálatához a szerepek elemzése azért tűnik indokoltnak, mert – mint azt a hivatkozott elemzésekből láthattuk – a kisméretű közösségekben a hangsúly nem azon van, hogy ki dönti el egy program esetén a követett alternatívát, hanem hogy akad-e olyan személy, aki felvállalja egy ügy megvalósítását. Egy közösség elitjének beazonosításához e megközelítésben a közösségi programokat és azok szereplőit kell tehát elemeznünk.

Bár elemzésemmel kimondottan a falusi elitel kapcsolatos általános elméleti ismeretek bővítésére törekszem, nem tekinthetek el az elemzett terep tér- és időbeliségéből, valamint etnikai vonatkozásaiból adódó sajátosságaitól, vagyis attól, hogy a posztszocialista Románia egy magyar többségű falvának elitjét fogom vizsgálni. A rendszerváltás utáni kelet-európai, romániai és romániai magyar elitkutatások áttekintése e helyen nem áll módomban (és mivel a falusi elit ezek tárgyát nem képezi, nem is indokolt), ezekből mindössze annyit emelnék ki, hogy az elitet gazdasági, politikai és kulturális frakciókra bontva elemzik, mindenekelőtt az elit folytonosságának, illetve cirkulációjának kérdésére fókuszálva (lásd e tekintetben például Szelényi 1998; Eyal et al. 2001). A romániai elitkutatások e tekintetben nem különböznek a kelet-európai kutatásoktól, a romániai magyar elitkutatások sajátosságaként viszont kiemelhető, hogy azokban a kulturális elitel kapcsolatos kérdésekre esik nagyobb hangsúly (Papp 2011). A romániai falusi elitel kapcsolatos elemzések viszonylag ritkák, és általában elszigetelt esettanulmányokról van szó, amelyek az eredmények általánosítását nem teszik lehetővé. E '90-es években készült elemzések szinte kizárólag a gazdasági elitre fókuszálnak, a kulturális és politikai elitcsoportok – eltérően a makroszintű elemzésektől – meg sem jelennek bennük. Ezen elemzések alapján elmondható, hogy a falusi gazdasági elit két fő típusa különül el, az agrárelit, illetve az agrárszektoron kívüli vállalkozóelit. E fő gazdaságielit-csoportok esetenként további alcsoportokra bomolhatnak. Agrárvidéken az agrárelit differenciálódik két markáns csoportba: a szocialista nagyüzemi gazdaság vezetőiből kialakuló, korszerű gazdálkodási és gazdasági ismeretekkel is rendelkező „offenzív” elitre, valamint a földjüket visszakapó egykori nagygazdák „deffenzív” csoportjára, amelynek tagjai a hagyományos gazdálkodási ismereteiket elevenítik fel (Borsos – György 1999). A gazdálkodásra kevésbé alkalmas térségekben készült

esettanulmányokban az agrárvállalkozók csoportja osztatlan marad, ehelyett a mezőgazdaságon kívüli vállalkozócsoport differenciálódik. A falusi „nagyvállalkozók” (Bíró et al. 1995) vagy „rég-új vállalkozók” (Lazaroiu 1999) csoportját olyan idősebb vállalkozók alkotják, akik már a rendszerváltás előtt is kvázi magánvállalkozók voltak, a tervgazdaság lefedetlen niche-it kihasználva, alkalmazottakat feketén foglalkoztatva, vállalkozásukat személyesen menedzselve. A „hálózati vállalkozó” típusa (Lazaroiu 1999) a rendszerváltás után alakul ki, azok a vállalkozók tartoznak e csoportba, akik valamilyen szocialista üzem falusi egységének vezetőiként azt átmenítették saját tulajdonukba, megőrizve a cég megrendelői és beszállítói kapcsolatait. Szintén a rendszerváltás után megjelenő vállalkozócsoport a „fiatal vállalkozóké” (Bíró et al. 1995), amelynek tagjai a régi rendszerből pozicionális előnyöket nem örökölték, és korukból fakadóan szocialista vállalkozói múlttal sem rendelkeznek (bár származhatnak régi-új vállalkozócsaládokból). És végül külön típusként jelennek meg a kiskereskedelmet folytató vállalkozók – „kereskedők” (Lazaroiu 1993), illetve „kísérletezők” (Bíró 1993) néven –, akik a ’90-es években készült elemzésekben a vállalkozói léttel egyelőre csak ismerkednek.

E falusi elitrel foglalkozó elemzésekből tehát kiemelhető egyrészt, hogy figyelmük nagyrészt csak a gazdasági elitre terjed ki. Ez az eredmény azonban a szóban forgó tanulmányokban inkább a kutatás tárgyának előzetes behatárolásából fakad, mintsem a kutatások eredményeiből. Az elemzés tárgyának behatárolása természetesen az elemző döntése, ebben az értelemben tehát a szerzők nem marasztalhatók el amiatt, hogy a falusi pedagógusok, papok és orvosok nem jelennek meg a tanulmányokban, ám a kirajzolódó összkép mégiscsak hiányos. Saját elemzésemben e hiány pótlása az egyik célom. Másrészt a fentiekben érintett elemzésekben az egyik fő elemzési szempont a rendszerváltással járó átmenet, a régi elitpozíciók átmentésének technikái, valamint az elitbe kerülés új módjai, amely szempontok a típusképzésnek is fő eszközei. A rendszerváltással járó átmenet saját elemzésemnek is fontos szempontja, ám az időközben eltelt több mint húsz év e szempont jelentőségét elkerülhetetlenül csökkenti – helyette viszont lehetővé válik az immár stabilizálódott elit szerkezetének vizsgálata.

Az elemzésem alapjául szolgáló empirikus adatok forrása egyrészt egy hosszabb terepmunka, az ezalatt folytatott beszélgetések és megfigyelések, a közösségi eseményeken való részvételek. E terepmunka alatt kiemelten fontossá vált három kulcsadatközlő, akik közül kettő az elit tagja (egyikük a kulturális elit, másikat az intézményi-hivatalnok elit tagja), egy pedig a helyi középrétegbe sorolható. Így, amennyiben az elemzett közösség elitjéről alkotott képet ezen adatközlők pozíciói befolyásolták, ez a kép inkább a kulturális-intézményi elit szubjektív helyzetértelmezését tükrözheti, és leginkább a gazdasági elitétől különbözhet. A kulcsadatközlők beágyazottságából fakadó torzításokat azonban reményeim szerint kiküszöböltem azáltal, hogy a helyi elit minden csoportjának számos tagjával interjút is készítettem. A 18 interjúban az elitbe sorolt személyek származási hátterére, iskolai karrierjére,

foglalkozási életútjára, közéleti és hivatali tisztségeire, a közéleti szerepekhez való viszonyulására, valamint a más típusú elitekkel szembeni viszonyulására kérdeztem rá. Az egyes elitcsoportok szociodemográfiai jellemzőit az interjúk alapján vázolom, az elemzés történeti dimenzióját viszont inkább a terepmunka során felgyűlt adatok alapján, az elemzés ezért a szokásosnál kevesebb interjúrészletet tartalmaz.

A falu

A kutatás helyszínét képező Surány² hegyekhez közeli dombvidéken fekszik, aszfaltozott országút mentén, 22 km-re egy erdélyi megyeközponttól. Közigazgatási státuszát tekintve a falu községközpont, hét további falu adminisztratív központja.³ A község etnikailag vegyes lakosságú, megközelítőleg fele-fele arányban románok és magyarok lakják, kis számban romák. Az egyes etnikumok nem egyenletesen oszlanak meg a község falvaiban, az alacsonyabb fekvésű falvak magyar többségűek, míg a magasabb fekvésű hegyi falvakat szinte kizárólag románok lakják. Surány alacsony fekvésű, magyar többségű falu, a község legnagyobb települése. A valamivel több mint ezer lakosú település lakossága a szocialista évtizedekben más falvakhoz képest viszonylag kis mértékben csökkent, a rendszerváltás után pedig e csökkenés mérséklődött (1. táblázat).

1. táblázat: Surány lakosságának etnikai összetétele népszámlálási adatok alapján (1966–2002, fő)

Év	Magyarok	Románok	Romák	Egyéb	Összesen
1966	1224	58	0	1	1283
1977	1236	105	2	2	1345
1992	1060	43	13	1	1117
2002	973	83	17	1	1074

Forrás: Varga E. Árpád: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája* (www.kia.hu)

A lakosság kismértékű csökkenésének egyik oka, hogy a város közelségének köszönhetően a 60-as évektől lehetővé vált a napi ingázás, így a városban dolgozók nem kényszerültek beköltözni. Időben ennél is régebbre nyúlik vissza egy másik ok, és pedig az, hogy a hegyek közelsége miatt a falu határa a gazdálkodás számára nem kedvező, szántóterülete kicsi. Így a surányiak már a szocialista iparosítás előtt kis-iparosokként próbáltak boldogulni, főleg kőművesekként, aminek köszönhetően Surány a szomszédos falvaknál (és talán az átlagos erdélyi falvaknál is) anyagilag

² Surány fiktív településnév. Mivel az elemzés tárgyát képező csoportot kisszámú egyén képezi, akik személye a leírásokból könnyen felismerhető, az elemzésben tudatosan kerülöm a közeli nagyváros és a megye nevének említését is.

³ Romániában a legkisebb közigazgatási egység a község, amely az esetek többségében több mint egy településből áll. Aprófalvas vidékeken 5–10 közötti település képez egy községet. A községközpontot általában a község legnagyobb települése képezi, e településen található az önkormányzat, az általános iskola, a rendőrség, és a falun is szokásos intézmények többsége. A nem községközpont státuszú települések így rendkívül intézményhiányosak.

prosperálóbb faluvá vált. E kisiparos múlt a szocialista évtizedekre nézve is meghatározó marad, majd a rendszerváltás után viszonylag sok kisvállalkozás beindítását eredményezi. A kisiparos hagyományok mellett az is hozzájárult a falu anyagi gyarodásához, hogy lakói – magyarok lévén – vendégmunkásként viszonylag könnyen és korán juthattak munkához Magyarországon, valamint az is, hogy az utóbbi két évtizedben a faluturizmusban is sikereket értek el.

És végül a felsorolt gazdasági okok mellett a lakosságcsökkenés és elszegényedés ellen ható tényező a községközponti státusz is (az intézmények községközpontba koncentrálódása által), valamint az, hogy az utóbbi két évtizedben növekvő mértékben kezdtek beköltözni a faluba városiak.⁴

A helyi elit rétegződési perspektívában

Bár a falu lakói már a 20. század első felében sem tudtak megélni kizárólag földművelésből, és így a földművelést kiegészítő munkákat voltak kénytelenek vállalni, főleg asztalos- és ácsmunkát, e kiegészítő jövedelmek e korszakban még a földszerzést szolgálják. „A tanult iparos ember is birtokot és bensőségeket kellett szerezzen magának, ha tekintélyt akart”, mondja egy idős interjúalany. A földbirtok tehát e korban meghatározó a rétegződési szerkezetben elfoglalt pozícióra nézve, ám nem kizárólagos. Különösen a rétegződési rendszer felső részére nézve meghatározó, hogy a falu már ekkor járási központ, ami néhány állami hivatalnok jelenlétével jár, akik kimagasló státuszát nem a birtokuk nyújtja, és ugyanez mondható el a református egyház rendkívül aktív, közművelődési életet is szervező papjáról, valamint a falu tanítóiról. Hasonlóképpen nem a birtokának köszönheti státuszát a helyi boltot működtető kereskedő, valamint a faluba ekkoriban betelepülő román molnár sem. Surány e korszakra megrajzolható rétegződési rendszere erősen emlékeztet tehát Erdei (1941) kettős szerkezetű modelljére: meghatározó a földtulajdonra épülő rétegződés, amely alapján a helyi társadalom szegény-, közép- és gazdag parasztokból álló rétegei rajzolódnak ki (teljesen föld nélküli réteg nincs a faluban, akárcsak kimagaslóan nagy vagyonú földbirtokos sem, utóbbi a román hatalomátvétel után távozott), e földtulajdonra épülő rétegzettség azonban a kisiparra és kiskereskedelemre épülő státuszszerkezet is meghatározza (boltosok, iparosok, molnár). E kettős meghatározottságú státuszszerkezet kiegészül az állami és egyházi intézményrendszer nyújtotta elitpozíciókkal, a pappal, tanítóval, orvossal, jegyzővel – azaz a „falusi intelligenciával”. A kétféle strukturáló elv azonban csak a rétegződési rendszer felső felében teremt elkülönülő társadalmi csoportokat, a közép- és alsó rétegekhez tartozók pozíciói mind a földtulajdonra, mind az iparra épülő rétegződés által meghatározottak.

A falu kollektivizálása, majd a földművelés gépesítése után a tévesz a falu lakóit

4 A falu jelenlegi lakosságának 8–9%-a költözött be az utóbbi két évtizedben. Mivel e beköltözők a falu közösségi életébe mindmáig meg sem próbáltak integrálódni, elitzerepre nem törekedtek, a falu őshonos lakosságával és egymással informális kapcsolatokat is csak ritkán alakítottak ki, elemzésemben e csoport lététől eltekintek.

végképp nem tudja foglalkoztatni, így teljessé válik a lakosság ipar fele irányulása. A férfiak az asztalos- és ácsmesterségek mellett a kőműves szakmában dolgoznak, többségük a közeli városba ingázik. A falu iparos múltjának köszönhető fejlemény, hogy a 70-es években a kisipari szövetkezet keretében beindul az asztalosműhely, amely fénykorában 100 fölötti asztalost is foglalkoztat. E szövetkezet fontosságát az is növeli, hogy védelmet nyújt az otthoni maszek munka számára is, amelyhez ráadásul nyersanyagokat, szerszámokat lehet a szövetkezeti műhelyből beszerezni. A 80-as évekre egyre többen félig vagy teljesen kilépnek a szövetkezetből, és kisiparosi engedélyt váltanak. A félig önállósodók a termékek egy részét az iparosszövetkezet révén voltak kötelesek értékesíteni, cserébe viszont megőrizték hozzáférésüket a szövetkezet nyújtotta előnyökhöz.

A kisiparos szövetkezet mellett a 80-as évekre további munkalehetőségek adódnak a faluban. A kollektív gazdaságban autóalkatrészeket gyártó melléküzem indul be, a fogyasztási szövetkezet lakatosműhelyt kezd működtetni. A fogyasztási szövetkezet foglalkoztató képessége ennél azonban lényegesen nagyobb, hisz kezelésében áll a község összes boltja és kocsmája, egy cukrászda, egy cukrászlaboratórium és egy varroda. A sajátosabb egységek mind a községközpontba települnek, és itt található a fogyasztási szövetkezet központja is, melynek vezetősége így nagy arányban szintén surányi lakos.

A helyi társadalom szerkezete, és különösen elitje szempontjából meghatározó e korszakban az intézmények sorsának alakulása. A kollektív gazdaság körzetesítése után a téesszözpont a község egy másik falvába kerül – így vezetősége nem a faluban tevékenykedik, és a vezetők is általában más falvakból származnak. Az utolsó kollektív elnök viszont történetesen surányi volt. E korszakban a községi szintű intézmények vezetőségének kinevezésekor általában az a gyakorlat érvényesült, hogy a vezető román, helyettese pedig magyar nemzetiségű. Ennek eredményeképpen az intézmények vezetőhelyettesei rendszerint surányiak. Ez a szereposztás valósul meg a néptanács esetében is, vagyis a tanácselnök helyettese a helyi lakos, aki mellett a tanács hivatalnokai részben szintén helybeliek. Az iskola szerkezete a szocialista korszakban folyamatosan növekszik: a 60-as évek közepétől 8 osztállyal működő iskola a 80-as évekre 10 osztályossá válik, egyre több pedagógust foglalkoztatva. Különösen fontos szerepet tölt be e korszakban az iskola közéleti szerepvállalásra is törekvő igazgatója, valamint a helyi református egyházközség papja.

E korszakban a surányi helyi társadalom rétegződése leginkább a Szelényi által vázolt szerkezethez hasonlít: a rétegződés legfontosabb dimenziója a redistributív-bürokratikus struktúrában elfoglalt pozíció (Szelényi 1990). E redistributív-bürokratikus struktúrák csak részben helyiek (kisipari szövetkezet, iskola), részben községiek (téessz, fogyasztási szövetkezet, néptanács), részben pedig városiak (ingázók vállalatjai), ám közös hozadékuk, hogy „káder” és „munkás” kategóriákat képeznek. A káderek csoportját a gazdasági egységek helyi lakhelyű vezetői alkotják (téesszelnök és -alelnök, a kisipari és fogyasztási szövetkezet vezetői, valamint az ezekben

működő műhelyek vezetői), az iskola káderei (igazgató és aligazgató), a néptanács káderei (alelnök, hivatalnokok egy része), valamint a városban dolgozó káderek. A széles középréteget iparosok és ingázó munkások képezik, az alsó réteget pedig a kollektív gazdaság kisszámú munkása. A korabeli elit szerkezete Sampson modelljével írható le, aki az elit három csoportját különbözteti meg: a vezető káderekből álló elsődleges avagy formális elitet, a vezető pozíciók nélküli értelmiségiekből álló másodlagos elitet, valamint a hagyományos vagy informális elitet, amely a falu jellegétől függően a legmagasabb státuszú parasztgazdákból vagy iparosokból áll (Sampson 1984). Surányon, mivel a fő tisztségviselők a község más falvaiból kerültek ki, a formális elit egy nagyon kis csoport volt. Széles volt viszont az értelmiségi elit, és a falu iparoshagyománya következtében kivételesen széles volt az egyre módosabb iparosokból álló informális elit.

A helyi társadalom gazdasági tőke szerinti rétegződése és a gazdasági elit

A rendszerváltás utáni korszakra vonatkozó elemzésünket a bourdieu-i értelemben vett gazdasági és kulturális tőkék szerinti rétegződés vizsgálatára korlátozzuk.

A rendszerváltás után a vagyonfelhalmozás módjai változatosabbá váltak, a vagyoni különbségek pedig a korábbiakhoz képest nőttek. Az egyik legfontosabb változás e dimenzióban az, hogy úgy tűnik, a gazdasági tőke releváns formái e korszakban végérvényesen megváltoztak: a korábban mindennél fontosabb föld jelentősége drasztikusan lecsökkent, helyette a vagyon legfontosabb hordozójává a lakóházak váltak, illetve a gazdasági jelentőségű épületek és gépek.⁵ Ezeket használva a gazdasági tőke indikátoraiként a gazdasági elit három csoportját különböztetem meg: a vállalkozókat, a leggazdagabb kisiparosokat, valamint a faluturizmus legsikeresebb vendégfogadóit. E három csoportot a jómódú kisiparosok viszonylag szélesebb köre követi, akiket azonban nagy számuk miatt már nem tekintek a gazdasági elit részének.

A vállalkozók többsége vagyon tekintetében egyértelműen kiemelkedik a tágabban definiált gazdasági elitből, mindenekelőtt a gazdasági épületek és gépek birtoklása révén, de nagyobb vagyonuk mellett a cég működtetése is sajátosságot kölcsönöz nekik a gazdasági eliten belül. E vállalkozók, hasonlóan a leggazdagabb iparosokhoz, a falu két hagyományos iparágából, az asztalossgéből és kőművességből, vagy az újonnan kibontakozó turizmusból, vendéglátásból emelkedtek ki. Míg a két kisiparos-mesterség korai elterjedését a rossz gazdálkodási feltételek váltották ki, a rendszerváltás után ezekre épülő vállalkozások sikere e mesterségek szocializmus kori intézményes kereteivel magyarázhatók. Az asztalossgára épülő mai sikeres vállalkozások és kisiparosműhelyek a már említett kisipari szövetkezet helyi műhelyéhez köthetők. Mint mondtuk, a szövetkezet fennállásának utolsó szakaszában a tagok inkább

5 A föld rétegződésben betöltött jelentőségének a csökkenése a kollektivizálással kezdődik. Agrárvidékeken a reprivatizálás megfordítja e trendet, ám esetünkben a falu kedvezőtlen gazdálkodási adottságai miatt ez nem következik be. A lakóházak felértékelődéséhez nagyban hozzájárul, hogy a szocialista korszakban a vagyonfelhalmozás egyetlen módjává a házépítés válik. A vagyonnak gazdasági épületekben és gépekben történő megjelenésére érthető módon csak a rendszerváltás után kerül sor.

önállóan, azaz otthon kialakított műhelyeikben dolgoztak. Ez az önállósodás azzal járt, hogy termékeiket önállóan értékesíthették, ehhez piacot kellett keresni, a piaci igényekhez igazodni kellett. A hivatalosan biztosított formális keret mellett így gyakorlatilag egyfajta „kvázivállalkozóvá” lehetett válni, ami már a rendszerváltás előtt lehetővé tette bizonyos vállalkozói képességek kialakulását. A „rendes” vállalkozói létehez képest a termelés nagy része feketén történt, ami e kvázivállalkozásokat folyamatosan egyfajta megtúrt illegalitásba, az ebből fakadó bizonytalanságba tartotta. A működés biztonságát a különböző hivatalokkal, hivatalnokokkal való jó viszony fenntartása biztosította. A kvázivállalkozói állapot egyik jellemzője volt az is, hogy sokan informálisan foglalkoztattak alkalmazottakat.

A rendszerváltás után az asztalosok, a kisebb vagyoni különbségeket leszámítva, hasonló helyzetből indultak. A köztük kialakuló különbségeket elsősorban a meglévő piaci-értékesítési kapcsolataik teremtették meg, majd egyre inkább a piac növelésének a képessége. E tekintetben vált fontossá a cég, mint működési forma, amely a kisipari engedélynél nagyobb mozgásteret tesz lehetővé: könnyebb pénzügyi ügyintézés, hitelhez jutást és alkalmazottak legális foglalkoztatását, ezáltal pedig a termelés növelését. Bár az iparosok egy része feketén szintén alkalmaz munkásokat, ezek száma kevésbé növelhető, és az illegális állapot a jó munkaerő tartós foglalkoztatását nem teszi lehetővé. Másrészt viszont az iparendeléyes működés több előnnyel is jár, melyek közül különösen fontos a kedvezőbb adózás. A legutóbbi évekig ugyanis az iparendeléyesek évi rögzített összegű adót fizettek, forgalmuktól függetlenül. Ez hatalmas előnyt jelentett a hasonló forgalmú cégekkel szemben, ami számos kisiparost vissza is tartott a cégalapítástól. A nagyobb forgalmú kisiparosok így néha sikeresebbek voltak a vagyonfelhalmozásban, mint a kisebb cégek. A növekedésnek azonban az iparendély korlátokat szab, így a vállalkozók sikeresebbjei a felhalmozott vagyon tekintetében nagyságrendileg meghaladták a kisiparosok sikeresebbjeit is.

A szocializmus kori kisipari szövetkezet a kőművesség gyakorlására is lehetőséget nyújtott, mivel azonban e kor építkezései elsősorban ipariak és lakótelepek voltak, a kőművesek és ácsok számára a szövetkezeti keret kevésbé nyújtott előnyöket. Esetükben így az asztalosokéhoz hasonló kvázivállalkozói lét nem alakult ki, a rendszerváltás után létrehozott vállalkozásaik inkább az építőtelepi kapcsolathálókra épültek. E vállalkozások és a kisiparosként tevékenykedő kőművesek között sokkal élesebb választóvonal keletkezett, mint az asztalosok esetében. Három ilyen cég alakult a faluban, melyekből kettő építkezéseket folytat, a harmadik építkezési anyagokat forgalmaz. Fő munkapontja csak az utóbbinak van a faluban, az építkezési cégek székhelyei a városban találhatók. Alkalmazottaik jelentős része azonban továbbra is surányi. Forgalmuk és alkalmazottaik száma alapján e cégek messze meghaladják az asztalossággal foglalkozó cégeket.⁶

A meggazdagodás egy harmadik útja a faluturizmus rendszerváltás utáni sikeres

⁶ A cégekre vonatkozó adataink a megyei kereskedelmi kamarától származnak, ahonnan a cégek bejegyzési évére és címére, bejegyzett tevékenységükre, alkalmazottaik számára, éves forgalmukra és profitjukra vonatkozó adatokat sikerült beszerezni.

kiepítéséhez kapcsolódik. A faluturizmus kialakulása több mint gazdasági vállalkozás, egy többszereplős közösségi megvalósítás, melyben a résztvevők szorosan együtt kellett működjenek a siker eléréséhez. A vendégfogadói hálózat megszervezése a kulturális elit egy központi figurájához kapcsolódik, akárcsak a település egyfajta turisztikai „brand”-jének a kialakítása is, melyet részben helytörténeti és turisztikai célú kiadványok révén ér el, részben internetes reklámok, honlap, hirdetések készítésével. A brand keretében a települést mint egy viszonylag jól ismert, magyar néprajzi tájegység részét mutatja be, melynek hagyományos tárgyi kultúráját egy falumúzeumban is megjeleníti, a célközönség pedig a magyarországi turista.

Kezdetben a vendégfogadás informális keretek között zajlik, már csak azért is, mert a faluturizmust szabályozó törvények még hiányoznak, később a vendégfogadók családi vállalkozás formájában vesznek részt a hálózatban, a szervezőnek pedig a szállásdíj bizonyos hányadával fizetik meg a munkáját. Idővel – a falu ismertebbé válásával, majd a visszatérő vendégek számának a növekedésével – a vendégfogadók egy része függetlenedett a hálózattól. Az önállósodás főleg azoknak állt érdekében, akik nagyobb számú vendég fogadására építettek ki kapacitást, amit a közösen szervezett vendégfogadás már nem tudott kielégíteni. Ezek a vendégfogadók saját, önálló reklámstratégiát dolgoztak ki, saját honlapot készítettek, és 10–15 fő közötti vendéghehellyel a falu legnagyobb szállasadóivá váltak. Szorosan kapcsolódik az így kialakuló idegenforgalomhoz két további vállalkozás is, a vendégek étkeztetésére létrehozott két vendéglő, amelyek idővel szintén foglalkozni kezdenek szállásadással is, a családi jellegű szállásadás helyett szállodai szolgáltatást nyújtva. Ezek a falu legfontosabb vállalkozásai közé nőttek ki magukat.

A vállalkozóvá válásnak a fentiek mellett természetesen további lehetőségei is voltak, így találunk a faluban a kiskereskedelem, az italmérés, a fodrászat, a pékség vagy a mezőgazdaság területén működő vállalkozásokat is. Ezek, bár az asztalosipari, építkezési és vendéglátó-ipari vállalkozásoknál kisebb jelentőségűek, szintén átlag fölötti anyagi helyzetet eredményeztek.

A mezőgazdaság kismértékű jelentőségéről már beszéltünk. Jelenleg a gazdálkodás inkább a szegénység jele, a faluban összesen tíznél kevesebb tehenet tartanak, azt is inkább a szegényebb családok. Gyakorlatilag egyetlen vállalkozásméretű gazdaság található a faluban, az utolsó téeszelnőké, aki immár harmadik választási ciklusban a falu polgármestere is.

A gazdasági elit legvagyonosabb csoportját tehát a vállalkozók alkotják. E 19 fős csoport átlagéletkora 43 év, a legfiatalabb vállalkozó 32 éves, a legidősebb 58. Többségük férfi, mindössze három nő van a csoportban, akik közül kettő a férjével együtt vezeti a vállalkozást. Mindannyian középfokú végzettségűek, ami azzal is magyarázható, hogy azok, akik az oktatás tömegesedése után kerültek egyetemre, még nem kerültek be a leggazdagabbak közé.

A kisiparosok közül kiemelkedők csoportját 20–30 családi vállalkozás működtetői alkotják. Többségük asztalosműhelyt vezet, de akad köztük autószerelő műhelyé

is. Nem ritka, hogy a családon belül két generáció is ugyanabban a műhelyben dolgozik, így e csoport életkor szerinti összetétele a vállalkozóknál változatosabb. Másrészt, mivel az asztalosmunka hagyományosan férfimesterség, ezt a gazdasági elitcsoportot kizárólag férfiak alkotják.

Önállósodott vendégfogadó vállalkozás 9 található a faluban. Ezeket, bár családi vállalkozások formájában működnek, rendszerint nők vezetik.

A helyi társadalom kulturális tőke szerinti rétegződése és a kulturális elit

A kiemelkedő kulturális tőkével rendelkező csoportok beazonosításához a kulturális tőke indikátoraként az iskolai végzettséget használtuk. Surány kiemelkedő iskolai hagyományokkal rendelkezik, így gyakori a középfokú iskolai végzettség. Kiemelkedően magas kulturális tőkét a 90-es évek végéig a felsőfokú végzettség képezett, mellyel a falubelieknek csak töredéke rendelkezett. Ezt követően a felsőoktatás országos szinten bekövetkező tömegesedése itt is éreztette a hatását, így mára a felsőfokú képzettség elvesztette korábbi differenciáló erejét.

A jelenleg létező felsőfokú képesítések, diplomák elitstátuszt biztosító ereje eltérő értékű, attól függően, hogy azt birtokosaik mikor szerezték meg, azaz mikor jártak egyetemre. Településünkön – összhangban az országos oktatási trendekkel – a felsőfokú diplomaszerzésnek három korszakát különböztettem meg. A kommunista korszakban az egyetemi helyek száma korlátozott, és egy egyetem elvégzése általában belépést biztosít a rendszer egy kiváltságos csoportjába, tulajdonképpen az országos kulturális elitbe. Ez a belépés a kisszámú egyetemi végzettségű személy számára stabil, magas presztízsű állások, pozíciók biztosítása révén valósul meg. E korszakban Surányon is korlátozott a felsőfokú végzettségűek száma: a pedagógusok, a közigazgatás egyes alkalmazottai, az orvos, a pap és három, városban dolgozó mérnök végzett egyetemet. Az „értelmiségiek” csoportját tehát ekkor kevesebb mint tíz személy alkotja, akik vagy a helyi/községi intézményekben dolgoznak, vagy a városba ingáznak.

A rendszerváltás után fokozatosan könnyebbé válik a bejutás az egyetemekre. Bár ez a nyitás lassú, különösen a vidéki fiatalok számára (Voicu – Vasile 2009), a 90-es években lehetővé válik a felsőfokú továbbtanulás azok számára is, akik korábban az egyetemi helyek szigorú korlátozása miatt nem végezhettek egyetemet. E korszakban Surányon is megnő a felsőfokú végzettségűek száma. Ez a növekedés főleg olyan, a közigazgatásban dolgozó személyek diplomaszerzése révén történik, akik korábban nem próbáltak egyetemet végezni, de munkahelyükön a felsőfokú végzettség kamatoztathatónak tűnt (vagy volt egyetemi végzettségük, de nem a munkahelynek megfelelő). Ezek az új diplomák, melyek egy része nem túl jó hírű magánegyetemekről származik, a '90 előttiéknél kevésbé értékesek, birtokosaik társadalmi pozícióján pedig nem változtattak.

Az átmeneti korszak után, a 2000 utáni évekkel kezdődően, a felsőoktatás nyitása országos szinten egyre nagyobb mértékűvé válik. E korszaktól kezdve

a surányi általános iskolát elvégző új generációk 35–50%-a végez egyetemet. Ezek a felsőfokú végzettségűek korukból fakadóan még pályakezdők, és rendszerint a településen kívül, leggyakrabban a közeli megyeközpontban próbálkoznak karrier-építéssel.

A vizsgált településen 16 olyan személy él, aki az egyetemet a felsőoktatás első két korszakában végezte, a harmadik korszakban egyetemet végzők számát pedig nem tudtuk pontosan megállapítani, de becslések szerint e szám 15–25 közötti. A különböző korokban egyetemet végző, különböző rendszerekben szocializálódó felsőfokú végzettségű személyek társadalmi pozíciói nagyon eltérőek, emellett pedig nagyfokú habituális különbségek is észlelhetők közöttük. A továbbiakban ezek alapján vázoljuk a felsőfokú végzettségű személyek köréként definiált kulturális elit típusait.

(1) *A népművelő elit.* A surányi kulturális elit e sajátos csoportját aktív és nyugdíjas pedagógusok, az aktív és a nyugdíjas lelkész, valamint feleségeik alkotják. Diplomáikat jellemző módon az oktatás tömegesedése előtt szerezték, és a még aktívak rendszerint az állásukat is. A csoport ennek következtében viszonylag idős, fele-fele arányban alkotják aktívak és inaktívak. Legfiatalabb tagja az aktív pap és felesége, akik kivételesen diplomájukat már a 90-es években szerezték, rajtuk kívül más, újonnan diplomát szerző személy e csoportba egyelőre nem került be. A jövőtka tehát, hogy ez az erős hivatástudattal felvértezett kulturáliselit-csoport újratermelődik-e. A csoport tagjainak legmarkánsabb közös vonása ugyanis az, hogy mindannyian egyfajta hivatástudattal rendelkeznek, magukat a közösség ügyeiért, sorsáért felelős „értelmiségiként” határozzák meg.⁷ E közszolgálati elkötelezettség hol a helyi közösség iránti, hol a nemzet iránti elkötelezettségként fogalmazódik meg, a gyakorlatban mindkét esetben a helyi közösség felé irányuló intenzív közéleti szerepvállalásban konkretizálódik, vagyis e csoport tagjai számos közéleti jellegű tevékenységet kezdeményeznek és végeznek.

(2) *A szakértelmiségi elitet* alkotók szintén a szocialista évtizedekben végeztek egyetemet. Műszaki és orvosi végzettségű személyek tartoznak e csoportba, akik magukat szintén „értelmiséginek” tartják, elittudatuk azonban nem társul a fentiekben tapasztalt manifeszt hivatástudattal. A csoporthoz sorolható személyek alsó társadalmi rétegből származnak, tanulmányaikat nagy személyes erőfeszítések árán végezték, az egyetem elvégzése után viszont magas presztízsű munkahelyekre kerültek, a nehezen megszerzett végzettség magas státuszt biztosított. „Ahogy diplomára tettek szert ezek az emberek, megszűnt a gyerekkori tegeződés, és akkor mérnök úr, tanár úr, doktornő lett belőlük.” Ma már mindannyian nyugdíjasok, ám

7 „1961-ben sikerült hazajönnöm a szülőfalumba. Én eredetileg is haza szerettem volna jönni, az én népem, falumat választottam volna munkahelyül. Hiszen a legjobban az itteni társadalmi-gazdasági-kulturális viszonyokat ismertem, és valahogy mindig is ragaszkodtam a szülőfalumhoz. (...) Itt az állapotok ennek az úgynevezett proletárdiktatúrának megfelelően alakultak át. Suránynak 1848-tól szervezett közművelődési élete volt, kórusa, könyvtára, fúvószenekara, gazdasági egylete, hitelszövetkezete, tehát minden már a 19. század végén létrejött, és a polgárosodást segítette (...) Mindaz, ami kialakult, és tovább kellett volna folytatni, az megszakadt. Egy ilyen kép tártul elélem, amikor hazakerültem. Ezt kellett újra helyreállítani” (nyugdíjas pedagógus).

nyugdíjasként is aktív életet élnek, részben talán ennek köszönhető, hogy magas státuszukat idős korukban is megőrizték.

A népművelő elittől tehát ezeket a személyeket elsősorban az különbözteti meg, hogy nincs egy felvállalt hivatástudatuk. A fontos közéleti eseményeken gyakran jelen vannak, de ezeknek sohasem kezdeményezők, hanem a kitalálók-hangadók által nekik kiszabott szerepekben vesznek részt bennük. A rendszerint gyakorlati jellegű feladataik általában nem látványosak, ám gyakran kulcsfontosságúak az egyes programok sikeréhez.

(3) A „felzárkózó” *hivatalnokelit* a kulturális elit harmadik csoportja, melynek tagjai kivétel nélkül az önkormányzatnál dolgoznak, ahol stabil hivatali állásuk van. Életkor szerint 40–50 közöttiek, vagyis annak a generációnak a tagjai, amely a '80-as években járhatott volna egyetemre, de az akkori felsőoktatás-politika ezt nem tette lehetővé. Ezt pótolták a rendszerváltás után, a felsőfokú tanulmányok elvégzésének minél könnyebb formáit keresve, ami azt eredményezte, hogy többségük magán-egyetemen vagy látogatás nélküli tagozaton végezett egyetemet.

A beteljesületlenül maradt fiatalkori álom mellett az utólagos egyetemi végzettség megszerzésének egy teljesen gyakorlati oka is volt, éspedig az, hogy a közigazgatási hivatalnoki pályán való előlépésnek és az ezzel járó fizetésnövekedésnek előfeltétele a felsőfokú végzettség. E karriertörekvéseket azonban keresztülhúzta a közigazgatási törvény időközbeni megváltozása, melynek értelmében a korábban szokásos előléptetések megszűntek, helyette az egyetemi végzettséget igénylő, magasabb jövedelemmel járó munkakörök csak nyilvánosan meghirdetett új állásokként, nyílt versenyvizsgával foglalhatók el. Az esetleges konkurenciától való félelmük miatt a csoport tagjai inkább a középfokú végzettség szerinti besorolásuk megőrzése mellett döntöttek, így e felsőfokú végzettségű csoport továbbra is középfokú végzettséggel szerepel az önkormányzat személyzeti listáján. A csoport tagjai magukat nem nevezik értelmiségieknek, és hivatástudatuk sincs, az egyetemi végzettség megszerzése pedig nem változtatott a társadalmi státuszukon.

(4) A 2000 után egyetemre kerülő fiatalok egy negyedik, kulturális tőkében gazdag csoportot képeznek, melyet *diplomás fiataloknak* neveztem el. Az utóbbi tíz évben a fiatalok oly nagy arányban végeznek felsőfokú tanulmányokat, hogy e csoport nagyobb, mint az eddig bemutatott három csoport összesen. Tagjai értelemszerűen mind fiatalok, pályakezdők. Mivel ingázás mellett egy egyetem elvégzése nem jelent különösebb anyagi megterhelést, bejutni pedig a képességektől és a korábbi iskolai teljesítménytől gyakorlatilag függetlenül lehet, a felsőfokú végzettség megszerzése immár önmagában nem sokat jelent, az egyetemi diploma által garantált kulturális tőke pedig elvesztette megbízhatóságát. Amennyiben közülük valaki az elithez tartozik, e státuszát elsősorban nem a végzettségének köszönheti. Egy részük például aktívan részt vesz a falu kulturális életének szervezésében, különböző vezető pozíciókban. E vezető szerepek kiemelt státuszt biztosítanak számukra, ami azonban már nem kulturális tőkéjüknek köszönhető.

(5) Ambivalens kulturáliselit-pozíciók. A kulturális elit két tagját a fentiekben bemutatott csoportok egyikébe sem tudtam egyértelműen besorolni. Egyikük az önkormányzat titkára, aki a szocialista évtizedekben szerez jogi diplomát, így értékes kulturális tőkével rendelkezik. A kulturális elit vele egykorú tagjaitól eltérően azonban leginkább a felzárkózó hivatali elit tagjaihoz áll közelebb. A közéletből való teljes mértékű kimaradásának fő oka, hogy ő az egyetlen román értelmiségi a faluban, aki magyarul nem beszél, így a magyarul zajló közösségi és közéleti eseményeken nem is vesz részt. A másik sajátos helyzetű személy műszaki végzettségű, akinek nevéhez számos közéleti kezdeményezés fűződik. A későbbiekben visszatérünk mindkettejük részletesebb bemutatására.

Az elit szerkezete intézményi megközelítésben

A szervezeti elit definíciója alapján, mint fentebb kifejtettük, a hatalmi elit megragadása válik lehetővé, hisz a hatalom gyakorlása szervezetek, bürokráciák révén történik. Az egy helyi közösségen belüli szervezeti hatalom kiterjedhet a helyi közösség összes tagjára, vagy korlátozódhat a közösség kisebb-nagyobb részeire. Közösségi elitstátuszt értelemszerűen a közösség egészére, vagy legalábbis annak nagy részére kiterjedő hatalommal járó pozíciók hordoznak. Ilyeneket esetünkben az önkormányzat, az iskola, az egyház és a politikai pártok keretében találunk.

Az egyes intézmények elemzése során a szervezetek belső hatalmi szerkezetéből adódó hatalmi viszonyok megkülönböztethetők a szervezet és a helyi közösség közötti hatalmi viszonyoktól. Az egyes elemzett intézmények szervezeti struktúrája kisméretű, az ezek által megvalósuló hatalomkoncentráció tehát lényegében nem különbözik a nagyobb gazdasági szervezeteken belül megvalósuló hatalmi szerkezetektől. Mivel a helyi közösség kishatárú tagjára terjednek ki, ezektől a viszonyrendszerektől itt eltekintünk, elemzésünket az említett intézmények és a helyi közösség közötti hatalmi viszonyokra korlátozzuk.

A legnagyobb hatalommal bíró helyi intézmény az önkormányzat, azon belül pedig a polgármester pozíciója, hisz a gyakorlatban egyedül neki áll módjában az egész közösségre nézve kötelező érvényű döntéseket hozni. Bár formálisan csak végrehajtó hatalma van, a gyakorlatban az apparátus fölötti szervezeti hatalma révén a döntéshozatali folyamat is az ellenőrzése alatt áll, a döntések meghozatalában pedig ez az előkészítési folyamat bizonyul meghatározónak. A polgármester *döntéshozói hatalmát* növeli a tanácsosok inkompetenciája és hanyagsága is, akik nem képesek maguk végezni az előkészítést, és a tanácsulésekre sem készülnek kellő alaposággal.⁸

Az önkormányzat és a lakosság viszonyát tekintve hatalomgyakorlással jár tovább-

8 „Itt végül, én látom, hogy amit a polgármester s az alpolgármester leül s megbeszél, azok átmennek. Tulajdonképpen nem is tudják, mi egy szakbizottság, hogy mik is vannak. Ez egy komplexebb dolog. Ők is témában kéne legyenek. Van, akit nem is érdekel. Van, aki azért tanácsos, hogy megkapja azt a kis pénzt. Van, aki azért, hogy ki vagyok én, de nem ért semmihez s verí az asztalt, hogy hogy’ kell. Én elnézem, 90%-ban nem tudják, hogy mit szavaztak meg... ha rá tíz percre megkérdelem, mit szavaztak meg, nem tudják” (polgármester).

bá minden olyan pozíció is, amely révén megvalósul valamilyen tág értelemben vett erőforrás-elosztás. Erőforrásnak tekinthetünk minden olyan szolgáltatást, amelyre a helyi lakosoknak megkerülhetetlenül szükségük van (mert például törvény kötelezi őket a beszerzésére), és amit a polgármesteri hivatal nyújt, de amelyet meg is tagadhat, vagy legalábbis akadályozhat. A szociális segély megítélése egyértelműen erőforrás-elosztás, de e tág értelemben az építkezési engedélyek kibocsátása vagy az egy terület eladásához szükséges birtoklevelek kiállítása is erőforrás-elosztás, ami ennél fogva magában hordozza a hatalomgyakorlás lehetőségét. A hatalom ez utóbbi típusát *hivatali hatalomnak* nevezem. A hatalomgyakorlásnak e formáját is figyelembe véve elmondható, hogy az önkormányzat urbanisztikai, adóügyi, mezőgazdasági-telekkönyvi, szociális és anyakönyvvezetői részlegeinek hivatalnokai is rendelkeznek hivatali hatalommal.

A hatalom sajátos formája társul a titkár pozíciójához is, aki azáltal, hogy az intézmény működésének jogszerűsége fölött őrökdi, képes a helyi közösség számára kívánatos döntéseket megvétózni vagy megvétóztatni. Ebben az értelemben tehát a polgármester döntéshozói hatalmának ellentéte az övé. E sajátos hatalom jellegét akkor érthetjük meg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a titkár román nemzetiségű, az állam és a helyi közösség közötti viszony etnikai vetületében a „román” állam érdekeinek (legalábbis az állam törvényekben megtestesülő szempontjainak) képviselője a helyi közösség „magyar” érdekeivel szemben. A 90-es évek egyik eseménye jól szemlélteti ezt a viszonyt. A helyi elit (elsősorban annak népművelő csoportja) egyik első rendszerváltás utáni kezdeményezése egy saját falutörvény, statútum elkészítése volt. Egy ilyen statútum kidolgozását az akkori közigazgatási törvény is szükségesnek tartotta, vagyis önmagában a statútum kidolgozása nem volt törvényellenes. A statútumot a helyi elit az akkor fellendülő beköltözési hullám ellenőrzésére szerette volna felhasználni (kimondatlanul a román beköltözők szűrésére), egy olyan klauzula beiktatása révén, amely szerint egy ingatlan eladása esetén a falu lakói elővételi joggal bírtak volna. E tervet a titkár érthető módon nem támogatta. A terv végül elbukott a megyei közigazgatási bíróságon, amit a helyi elit egy része egyértelműen a titkár művének tulajdonít, aki szerintük közreműködött a statútum bírósági érvénytelenítésében. Hogy ténylegesen volt-e közbenjárása ez ügyben vagy sem, e kérdés számunkra itt kevésbé fontos, mint az, hogy az elit többi része ezt a szerepet tulajdonítja a titkárnak e történetben.

A titkár e vétőjogszerű hatalomgyakorlásában néha túl is lép hivatali kötelezettségein, és mint a törvény általánosan vett képviselője lép fel. Egy ilyen helyzet például egy március 15-én történt esemény. Az ünnep napján már korán reggel kifüggesztettek egy magyar zászlót a falu központjában levő művelődési házra, egy román zászló mellé. A hivatalába igyekvő titkár feddően figyelmeztette a művelődési ház igazgatóját, hogy a magyar zászló nagyobb, mint a román, ami törvénybe ütköző, és nyomatékkal le is fényképezte az egymás melletti két zászlót. Az ügynek nem lett folytatása, de a titkár e hatalmi gesztusát a művelődési ház igazgatója töb-

beknek is elmesélte, az beszédtema lett, és az incidens ezáltal megerősítette a titkár e sajátos hatalmába vetett hitet.

Az iskola helyi közösség fölötti hatalmának forrása az iskolakötelezettség, mely hatalom az igazgató pozíciójában koncentrálódik. Az intézmény e kényszerítő képessége azonban csak akkor lép működésbe, ha problémává válik az iskolai kimaradás, ami Surányon nem áll fenn. Az iskola helyi közösség fölötti hatalmának létezik ugyanakkor egy közvetett érvényesítési módja is, a döntéshozó intézmények befolyásolása révén. Ez elsősorban az önkormányzattal való kapcsolat révén valósul meg: az iskola vezetősége szoros kapcsolatot ápol az önkormányzattal, aminek köszönhetően az önkormányzat néha az iskola számára kedvező döntéseket hoz. Így például az önkormányzat felvállalta az iskola gyerekhiány miatt szükséges kiegészítő finanszírozását. Hasonlóképpen az egyházzal való kapcsolat is használható a közvetett hatalomgyakorlás céljára: mivel az egyház is jelentős erőforrások fölött rendelkezik, és vezetői az egyháztagok körében képesek döntéseit érvényesíteni, gyakorlatilag képes olyan, az egész közösséget érintő döntéseket hozni, amelyek haszonélvezője az iskola. Ilyen eset például az egyház által visszaigényelt iskolaépület koncesszióba adása a helyi önkormányzatnak (az iskola működtetése céljából), vagy a külföldi egyházi segélyeknek az iskola felújítására fordítása.

A helyi közösség majdnem egészére kiterjedő további intézmény az egyház. Mivel a falu őshonos közösségének tagjai szinte kivétel nélkül reformátusok, a helyi református egyházköztség a közösséget gyakorlatilag teljes egészében integrálja. Az egyházszervezet központi pozíciója természetesen a papé, amelyet jelentőségben egy választott tisztségviselő, a gondnok pozíciója követ. Utóbbinak azonban csak a feladatai és az ellenőrzési hatalma haladja meg a presbiterekét, döntési jogköre velük azonos. A presbitérium az egyházköztség választott döntéshozó testülete, a végső döntéshozó fórum pedig az egyháztagok közgyűlése. Működésében azonban a presbitérium rendkívül hasonlít a helyi tanácshoz, gyakorlatilag a pap akarata szerint hoz döntéseket, a helyi tanácstól eltérően azonban ez esetben a pap érdekérvényesítése procedurális ügyeskedés helyett inkább tekintélyelvűen történik. Az egyházköztség fő, és igazából egyetlen hatalmi pozíciója tehát a papé. Annak következtében, hogy az egyháztagság és a fontosabb életeseeményekhez kapcsolódó rituális szolgáltatások igénybevétele kvázi kötelező, döntéseit a pap gyakorlatilag érvényesíteni tudja a közösség egésze fölött. Másrészt valamelyes gazdasági hatalma is van: befolyása van az egyházadózó felhasználására, rendelkezési hatalma van az egyházi tulajdonban levő épületek, földek és erdők fölött. Külföldi egyházi kapcsolatok révén közösségi célú támogatások megszerzésére képes (iskola felújítása, parókia felújítása, közösségi ház felújítása), valamint hazai egyházi kapcsolatai révén is képes erőforrások mozgósítására és azok faluba irányítására.

Végül a közösségi hatalmat hordozó szervezetek közül a politikai szervezeteket kell még megemlítenünk. A településen az RMDSZ jelenti a legfontosabb politikai szervezetet, amelynek az országos trendekhez hasonlóan az első években több száz

tagja volt, majd a tagság száma idővel lecsökkent, mára 50 körüli. A szervezet elnöke a megalakulástól máig a népművelő értelmiségi csoportba tartozó nyugdíjas iskolaigazgató, aki a megyei RMDSZ-szervezetben is betöltött különböző tisztségeket. Néhány éve konkurens politikai szervezet is alakult a faluban, ennek támogatottsága azonban a legutóbbi választások alkalmával még igen alacsony volt. A lakosság többsége az eddigi választásokon az RMDSZ-re szavazott, melynek fő célkitűzése mindmáig a polgármesteri szék megnyerése volt, mint a helyi érdekek érvényesítésének legfontosabb feltétele, és amelyet mindeddig el is ért. A pártszervezet vezető pozícióinak egyrészt a választási listák összeállítása és a polgármester-jelöléseknek köszönhetően vannak hatalmi vetületei, másrészt programja révén – amely értelemszerűen a polgármester, és ezáltal az önkormányzat programja is – mindmáig meghatározta az önkormányzat tevékenységének a prioritásait. Ez a '90-es évek elején kidolgozott településfejlesztési stratégiai terv révén valósult meg, amelyet az akkor még a falu egészét átfogó RMDSZ állított össze. És végül az egyes vezető párttisztviselők jelentőségét nem utolsósorban az adja, hogy a megyei pártkapcsolatokkal erőforrásokat is lehet mozgósítani (például politikailag ellenőrzött pályázati kiírások révén) olyan közösségi célokra, amelyek megvalósítása aztán megerősíti az elitstátuszokat.

A négy tárgyalt szervezetre tehát egy kilenc személyből álló intézményi elitcsoport vezethető vissza. Mint láttuk, e hatalmi elit sem egységes, alcsoportjaira a hatalom más fajtái jellemzőek. Egy négyfős alcsoportjához döntéshozó hatalom társul, másik négyfős csoportja hivatali hatalmának köszönhetően része a hatalmi elitnek. A kilencedik személy pedig, a titkár, a hatalom csak rá jellemző formájának köszönhetően bír elitstátusszal.

Az elit a közéleti szerepvállalás perspektívájából

Végül a helyi elitet a közéletben betöltött vezető szerepek alapján vizsgáltam. E célból „közösségi projekteket” azonosítottam be, valamint ezek aktorait. Közösségi projekteknak azokat az eseményeket tekintettem, amelyeket helyi lakosok kezdeményeztek és kiviteleztek, amelyeknek helyi a célközönsége, és amelyek hasznélvezőinek köre tágabb, mint a projekt közvetlen szereplőinek köre (Wilkinson 1970). E definíció alapján 26 olyan közösségi projektet azonosítottam be, amelyekre a rendszerváltás utáni periódusban került sor, és amelyek tematizálódtak a terepmunka során folytatott beszélgetésekben. Olyan eseményekről van tehát szó, amelyek célja és eredménye valamilyen tartós „közjó” létrehozása, rendszerint valamilyen intézményalapítás vagy infrastruktúra-teremtés, ritkábban valamilyen kiemelkedő jelentőségű közösségi esemény.

A fenti definíciónak eleget tevő közösségi jellegű programok az erdélyi falvak többségében léteznek, ám ezek tartalmukban nagyon eltérőek lehetnek. Így például egy hagyományos gazdálkodást folytató faluban a közösségi projektek jelentős része

a gazdálkodással kapcsolatos, mint például a legelőtisztítás vagy pásztor fogadása. Wilkinson szerint, aki a közösség létezését egy adott településen a közösségi programok létével definiálta, leginkább a kisméretű, társadalmi-gazdasági önellátásra képtelen, városoktól távoli falvakban hiányozhatnak teljesen az ilyen jellegű események. Surányon azonban kivételesen intenzív a közelet, évente számos közösségi programra kerül sor, így ez a terep különösen alkalmasnak bizonyult az elit és a közösségi projektek közötti kapcsolat vizsgálatára. Az elemzésbe a 2. táblázatban látható közösségi projekteket vontam be.

2. táblázat: *Közösségi programok Surányon*

▪ Kórustalálkozó szervezése	▪ Vízhálózat és csatornázás megvalósítása	▪ Falunapok szervezése
▪ Szintársulat vezetése	▪ Gázbevezetés megvalósítása	▪ Iskola felújítása
▪ Fúvószenekar alakítása és vezetése	▪ Művelődési ház felújítása	▪ Községi ház létrehozása
▪ Táncsoport alakítása	▪ Önkormányzati működtetésű autóalkatrész-műhely létesítése	▪ PET-program (innovatív szelektív hulladékgyűjtés)
▪ Közművelődési egyesület létrehozása	▪ Teleház létrehozása	▪ Otthoni beteggondozó rendszer létrehozása
▪ Külföldi kirándulás szervezése fiataloknak	▪ A település-fejlesztési egyesület létrehozása	▪ Tanévzáró ünnepély szervezése
▪ Tájélmúzeum létrehozása	▪ Folyóirat-szerkesztés	▪ Anyák napi ünnepély szervezése
▪ Mezőgazdasági társulás létrehozása	▪ A falu honlapjának elkészítése	▪ Iskolamonográfia írása és szerkesztése
▪ Kábeltévé létrehozása	▪ LEADER akciócsoport szervezése	▪ Március 15-i ünnepség szervezése

Az egyes közösségi projektekről egy-egy adatlap készült, amelyeken a közösségi projekt leírása mellett rögzítettem annak szereplőit és célközönségét, különbséget téve fő- és mellékszereplők között, főszereplőnek a programok kezdeményezőit vagy a kivitelezésükben kiemelkedő szerepet játszó személyeket tekintve. Az elitstátuszt ebben a megközelítésben úgy értelmeztem, mint a közeleti szerepekben való aktív részvétel járulékát, amely annál erősebb, minél több közösségi programban tölt be az egyén minél fontosabb szerepet. A közeleti szereplés gyakoriságát azon projektek számával mértem, amelyekben az adott egyén részt vett. Az így kapott adatok alapján a közeleti szereplők – vagyis a „közeleti elit” – három típusa körvonalaázódik.

Az első típusba azok tartoznak, akiknek a nevéhez több közösségi projekt is fűződik, azokban fő- és mellékszerepeket egyaránt betöltenek, de inkább a főszerepek jellemzőek rájuk, azaz a projektek kezdeményezése, szervezése, irányítása. Mellékszerepekbe gyakran csak azért kerülnek, mert a sok közeleti szerepvállalás

miatt nem marad idejük mindegyikben főszereplőként jelen lenni. E csoport tagjai szinte kivétel nélkül intézményvezetők. A továbbiakban *közéleti főszereplőknek* nevezem őket.

A közéleti elit egy másik típusát, a *közéleti háttérszereplőket* olyan tagok alkotják, akik, bár néha a programok főszerepeiben is feltűnnek, általában inkább mellékszereplők. Ők az előző csoport tagjaihoz képest lényegesen ritkábban vesznek részt közösségi projektekben. Foglalkozásukat tekintve műszaki végzettségű mérnökök és vállalkozók alkotják a csoportot, azaz két olyan elitcsoport tagjai, amelyekre a közéleti szereplés általában nem jellemző.

A harmadik csoportot fiatal, egyetemi végzettségű személyek alkotják, akiket a továbbiakban *fiatal leadereknek* nevezek. Ezek olyan személyek, akik rendszerint egyetlen, tartósan futó projekthez tartoznak (színjátszó csoport, tánccsoport), abban vezető szerepet töltenek be, de amelyet inkább hobbitevékenységnek tartanak, mintsem közéleti jelentőségű programnak.

Az elit szerkezete az elemzési perspektívák együttes alkalmazása alapján

Az elit különböző szempontok szerinti behatárolása és belső szerkezetének tárgyalása után megkerülhetetlen annak vizsgálata, hogy az egyes kritériumok szerint meghatározott elitcsoportok más kritériumok szerint is az elit részeként határozódnak meg vagy sem. Hisz amennyiben az elit egy adott csoportja két elemzési szempont szerint is elitnek minősül, az valójában egy elitcsoport, amelyre a kétféle elemzési kritérium szerinti jellemzők egyaránt érvényesek lesznek. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy egy összesített elitszerkezetben az elitre jellemző tulajdonságok szélesebb skáláját hordozzák, ebben az értelemben pedig az elit fontosabb csoportját képezik.

Az eddigiekben tehát megkülönböztettünk egyrészt gazdasági és kulturális elitet a rétegződés két kritériumaként használt gazdasági és kulturális tőke alapján. Ezeket tovább bontottuk, a gazdasági elit három, a kulturális elit négy csoportját különböztetve meg (3. táblázat). A használt kritériumok alapján a rétegződés e két dimenziója szerint behatárolt elitcsoportok között átfedődést egyáltalán nem találtunk.

Intézményszempontú elemzésünkben az intézményi pozíciókkal járó hatalom jellege alapján döntéshozó és hivatali hatalommal rendelkező elitcsoportokat különböztettünk meg, valamint egy különleges helyzetű elitstátuszt, a vétőhatalommal rendelkező titkárt. Összevetve e csoportokat a rétegződés szerinti csoportokkal, a gazdasági elittel minimális átfedődést találunk (a döntéshozói hatalmi elitcsoport egy tagja, a polgármester része a vállalkozói csoportnak is), az átfedődés viszont nagyon erős a kulturális elittel. Egyrészt a döntéshozó elit többi tagja a népművelő kulturáliselit-csoportnak is tagja, amely egybeesés arra hívja fel a figyelmet, hogy a népművelő csoportba sorolt személyek többségére az intézményi pozíciókból fakadó döntéshozói hatalom is jellemző, a csoport jelenleg nyugdíjas tagjaira pedig

korábban volt jellemző. E csoport esetében inkább a kulturális tőkéből fakadó elit-státuszt tekintjük meghatározónak, az intézményi pozícióból fakadó elitstátuszt pedig időszakosan azzal együtt járó jellemzőnek. Másrészt teljes egybeesést találunk a kulturális tőke szerint felzárkózó hivatalnokelitnek, intézményi megközelítésben hivatali hatalommal rendelkező elitnek nevezett csoportok között. E két csoport helyett tehát valójában egy csoportról beszélhetünk, amelyről korábban már megállapítottuk, hogy a stabil hivatalnoki pozíciók mellett megszerzett egyetemi végzettség nem változtatott társadalmi pozíciójukon, elitstátuszukat így elsősorban intézményi pozíciójuk határozza meg.

3. táblázat: Az elit szerkezete

Gazdasági elit	Kulturális elit	Intézményi elit	Közéleti elit
Vállalkozók	Népművelő elit	Döntéshozók	Közéleti főszereplők
Sikeres iparosok	Szakértelmiségi elit	Vétőhatalommal rendelkező titkár	Közéleti háttérszereplők
Sikeres vendégfogadók	Felzárkózó hivatalnokelit	Hivatali hatalommal rendelkezők	Fiatal leaderek
	Diplomás fiatalok		

A közösségi projektekben való részvétel alapján megkülönböztetett három elitcsoport közül az elsőben ott találjuk a népművelő kulturális elit tagjainak többségét, de a polgármestert is, vagyis a döntéshozó intézményi elit teljes csoportját. A közéleti főszereplők tehát elsősorban a döntéshozói intézményi elit, illetve a népművelő kulturális elit tagjaiból kerülnek ki.

A közéleti háttérszereplők csoportja két elitcsoporttal fedődik át, az ide soroltak között szakértelmiségieket, valamint vállalkozókat találunk. A szakértelmiségiek közéleti visszafogottságát már korábban is említettük, ők azok, akik elitpozíciójukat nem ideologizálják meg, közéleti szerepeikről pedig mint mellékes dologról beszélnek. Elitpozíciójuk szempontjából így inkább kulturális tőkéjük tűnik a meghatározónak, mintsem közéleti szerepeik. A vállalkozók megjelenése e csoportban különösen figyelemre méltó, a gazdasági elitnek más elitcsoportokhoz való kapcsolódása ugyanis kizárólag itt figyelhető meg. Elitpozíciójukat azonban mindenképpen a gazdasági elithez tartozásuk határozza meg. És végül a közéleti elit harmadik csoportja, a fiatal leaderek, része a fiatal diplomások csoportjának. Utóbbiról korábban kiemeltük, hogy kulturális tőkéjük alapján elitstátuszuk kérdéses, és ugyanez mondható el a közéleti szerepeik alapján beazonosított fiatal leaderekről is.

A fentiek alapján tehát, az egybeesések figyelembevétele és a legfontosabbnak tekintett jellemzők szerinti besorolás megőrzése alapján, a helyi elit hét ténylegesen létező csoportból áll: három gazdaságielit-csoportból (vállalkozóelit, kiemelkedő

iparosok és vendégfogadók), két kulturális elit-csoportból (a népművelő és a szakértelmiségi elit), a hivatalnoki elit és a fiatal leaderek csoportjaiból, valamint három kivételes helyzetű személyből. E csoportok közül gazdasági tőkéjük alapján a vállalkozók, illetve kulturális tőkéjük, intézményi pozíciójuk és közéleti szerepeik alapján a népművelő kulturális elit egyértelműen kiemelkednek a többi közül. Ezek tehát az elit felső részét képezik. A fiatal leaderek csoportjáról ezzel szemben azt emeltük ki több ízben is, hogy az elithez tartozásuk kérdéses, ők tehát inkább egy szubelit⁹ képeznek, és ugyancsak inkább szubelitnek tekinthető a hivatalnokok csoportja is. A szakértelmiségiek és a kiemelkedő vagyonú iparosok és vendégfogadók csoportjai a felső elit és a szubelit közötti középelit képeznek. A kivételes pozíciójú személyek közül a polgármester emelkedik ki. Ezen alá-fölé rendelési viszonyokat is figyelembe véve a helyi elit 4. táblázatban látható hierarchikus szerkezetéhez jutunk.

4. táblázat: Az elit hierarchikus szerkezete

	Csoportok	Kivételes pozíciók
Felső elit	Vállalkozók Népművelő kulturális elit	Polgármester
Középelit	Kiemelkedő iparosok és vendégfogadók Szakértelmiségi kulturális elit	Titkár Közösségfejlesztő
Szubelit	Hivatalnok elit Fiatal leaderek	

Az elemzett helyi elit néhány tagja tehát nem sorolható be a beazonosított csoportokba. A polgármester helyzetét az teszi kivételessé, hogy ő az egyetlen olyan vállalkozó, akinek fontos intézményi pozíciója is van, miközben a tisztség és a vállalkozás összekapcsolása egyáltalán nem jellemző a surányi gazdasági elitre. Mindkét pozícióját közvetlenül a rendszerváltás után szerezte, helyzete tehát nem valamilyen aktuális társadalmi folyamatra utal, hanem a rendszerváltás utáni évek azon jelenségére, amikor a korábbi káderelithez tartozók pozícióikat gazdaságielit-pozíciókra konvertálták. Esete tehát számos más romániai faluban egyáltalán nem volna kivételes, ilyen eseteket magam is bemutattam korábbi elemzéseimben (Kiss 2004a, 2004b). Más szóval

⁹ A szubelit fogalmát Mosca vezeti be, és az elit uralmához szükséges értelmiségi-bürokrata csoportot érti alatta (Mosca 1939). Mi itt a fogalmat az elit alatti, de ahhoz közel álló csoportok megnevezéseként használjuk.

a polgármester esete egy tágabb kontextusban nem a saját, hanem az elemzett falu kivételességét jelzi, ahol ez a stratégia, a már bemutatott okok miatt, ritka.

A titkár pozícióját a korábbiakban már elemeztük. Sajátos helyzete szintén nem új keletű, hisz pozíciója változatlan az utóbbi húsz évben, sőt a rendszerváltáson is meglehetősen változatlanul ívelt át. Mivel a kisszámú helyi román (és a magát románának valló roma) lakosság tagjai a gazdasági- és kulturális elit-csoportokban nem jelennek meg, a titkár a helyi nem magyar kisebbség egyetlen képviselője a helyi elitben. Pozíciója azonban a közösségen kívüli tényezőknek köszönhető. Hasonló elitpozíciók feltehetően más olyan helyzetekben is fellelhetők, amelyekben a helyi társadalom és a nemzeti társadalom közötti viszony egybeesik az etnikai kisebbség/többség viszonyal.

Sajátos és új keletű viszont a közösségfejlesztő helyzete. E személy eredetileg műszaki végzettségű mérnök, aki foglalkozást vált, pályázatíróként-közösségfejlesztőként az önkormányzat alkalmazottjává válik, és fontos közéleti szerepekre is szert tesz. Bár jelenlegi státuszát leginkább az utóbbi jellemzője határozza meg, a közéletben való részvétele a népművelő elit tagjaitól meglehetősen eltérő. Egyrészt pályázatíróként kezdeményezései az elérhető erőforrások (pályázati kiírások) által meghatározottak, ezért nem mindig a közösségben megfogalmazódó igényekre szabottak. Így projektjeinek egy része óhatatlanul kudarcra ítélt, vagy legalábbis nincs látványos eredménye. Másrészt foglalkozás szerinti pályázatíróként a projektekből biztosítania kell a megélhetését is, ami a népművelő kulturális elit erős ellenszenvét váltja ki, az idős népművelő értelmiségiek ugyanis közösségi tevékenységeiket nem fizetett munkának fogják fel, hanem hivatásból végzett szolgáltatnak.

Míg a népművelő csoport ellenszenvét forrásvezéreltségével és a megélhetésszerű pályázatírással váltja ki, az önkormányzati vezetők a projektek jellege miatt elégedetlenek a munkájával. Az önkormányzat ugyanis a minél nagyobb népszerűséget eredményező projekteken lenne érdekelt, a lehetőleg minél látványosabb infrastrukturális fejlesztésekben, miközben inkább a kevésbé kézzelfogható eredményekkel járó humántőke-fejlesztési pályázatok a sikeresek. E jellemzőivel a közösségfejlesztő a Kovách és Kucserova (2006) által vázolt projektosztály képviselőjének tűnik, aki alapvetően kulturális tőkéből él, de a régebbi kulturális elit-csoportokkal konfliktusban áll, az őt munkáltató önkormányzat irányába pedig folyamatosan legitimálnia kell magát.

A helyi elit folytonossága

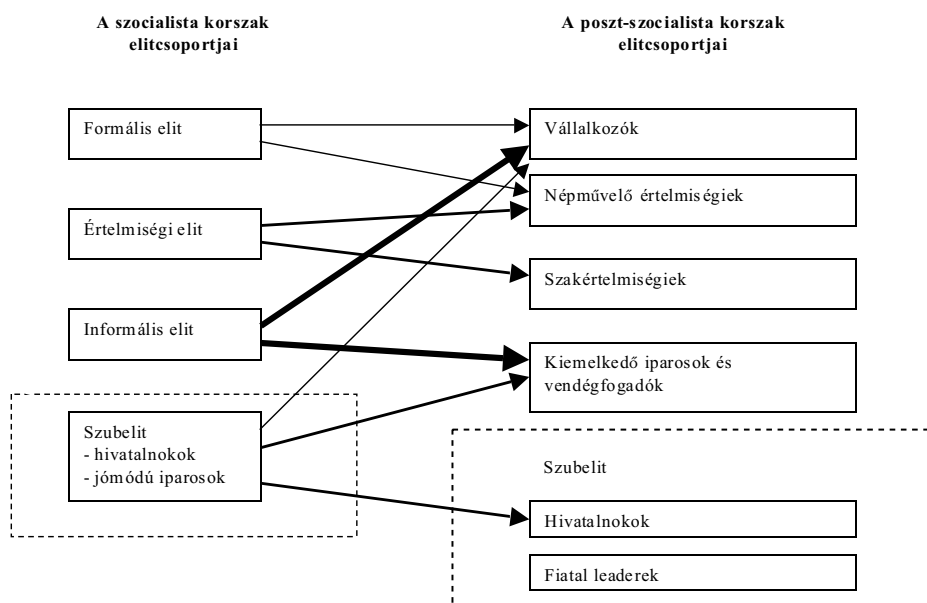
Dolgozatom utolsó részében a helyi elit folytonosságának kérdését vizsgálom. Az elit folytonosságáról az elitpozíciók generációk közötti átörökítése esetén beszélünk, de a kelet-európai kutatásokra jellemző módon azt is vizsgálom, hogy a rendszerváltás előtti és utáni elitpozíciók között milyen mértékű intragenerációs folytonosság valósult meg, vagyis hogy a vizsgált helyi társadalomban a rendszerváltás az elitreprodukció vagy az eliticirkuláció modellje szerint zajlott-e (Szelényi 1996). E kérdés megválaszolásához

a rendszerváltás előtti helyzetre az elit Sampson-féle modelljét használok, amelyben vezető beosztású káderekből álló formális elitet, értelmiségi elitet és a kivételesen jómódú iparosokból álló informális elitet különböztet meg, ezeket kiegészítve a Sampsons által nem használt, hivatalnokok és jómódú iparosok szélesebb köréből álló szubelittel.

A két korszak elitcsoportjai közötti kapcsolatot az 1. ábra szemlélteti. Az ábrán a csoportok vertikális elrendezése nem minden esetben tükröz hierarchikus viszonyt, a nyílak vastagsága viszont a csoportok közötti átlépések gyakoriságát jelzi, nem téve különbséget intra- és intergenerációs folytonosságok között. Mint látható, a mai vállalkozói elit fő rekrutációs csoportja a szocializmus korabeli informális elit, amely, mint mondtuk, elsősorban kiemelkedő vagyont felhalmozó iparosokból állt. Többségük intergenerációs értelemben származik a korábbi informális elitből.

A felső elitbe tartozó népművelő kulturális elitnek egy tagja volt része a korábbi formális elitnek, a ma már nyugdíjas iskolaigazgató, a többiek korábban nem töltöttek be vezető pozíciókat az adminisztratív-bürokratikus rendszerben. A rendszerváltás utáni intézményi pozíciókat (iskola, egyház, RMDSZ) viszont már jellemző módon ők foglalják el. E két csoport között intergenerációs folytonossággal is találkozunk mind a kulturális tőke, mind a pozícióátörökítés tekintetében. A kisszámú szakértelmiségi korábban is az értelmiségi csoportba tartozott. Esetükben tehát az elitstátusz intragenerációs folytonossága töretlen, sőt közéleti háttérszereplésüknek köszönhetően még talán erősödött is. Intergenerációs folytonossága ennek az elitcsoportnak azonban nincs, a fiatal diplomások körében hasonló műszaki végzettségűek nincsenek, akik lehetnének, azok elköltöztek a faluból.

1. ábra: A rendszerváltás előtti és utáni elitcsoportok

A hivatalnokelitet alkotók csoportja a rendszerváltás után részben megújult, de találunk köztük pozíciójukat a rendszerváltás során átmenekítőket is. A csoport megújulása leginkább annak köszönhető, hogy az önkormányzat fölötti hatalom a szocializmus korabeli helyzetéhez képest nagyobb mértékben a helyi elit hatáskörébe került, amelynek így az alkalmazások során módjában állt falubelieket előnyben részesíteni. A csoport jellegében a régi maradt, annak ellenére, hogy tagjai igyekeztek kulturális tőkével megerősíteni intézményi pozícióikat. A fiatal leaderek esetében, mivel életkor szerint szerveződő csoportról van szó, melynek tagjai gyorsan cserélődnek, a folytonosság vizsgálata értelmetlen.

A szocialista évtizedek káderelitje és a jelenlegi elit közötti intragenerációs folytonosság tehát ritka, ám az előforduló néhány esetben a legfontosabb mai elitpozíciókhoz vezet. Az intragenerációs elitreprodukció e hiányát két okra vezethetjük vissza. Egyik a rendszerváltás óta eltelt idő: két évtized eltelte után a rendszerváltás előtti elit tagjai ma már nyugdíjasok, ha egyáltalán életben vannak még. Másik a szocializmus kori káderpolitika etnikai vetületével kapcsolatos: mint azt a helyi társadalom rétegződésének vizsgálata során kifejtettem, az intézményvezetők általában románok, és ennél fogva a község más falvaiban lakók voltak. Más szóval a rendszerváltás előtti községi káderelit körében a surányi elit alulreprezentált volt, aminek következtében a rendszerváltás után alig voltak megőrizhető-reprodukálható káderelit-pozíciók.

Az intragenerációs pozícióátmentésnél az intergenerációs elitreprodukció már lényegesen gyakoribb, elsősorban az adminisztratív pozíciók nélküli tradicionális elit, vagyis a már akkor is gazdaságilag kiemelkedő családok és a mai gazdasági elit között. A szocializmus korából ily módon örökölt előnyök kérdése azonban mára már a helyi társadalomban aktualitását veszítette, a közvéleményt nem foglalkoztatja.

Következtetések és az eredmények általánosíthatósága

Végül elengedhetetlen azt is megvizsgálunk, hogy az elemzett elit e szerkezete milyen mértékben általánosítható az erdélyi falvakra, illetve milyen mértékben vezethető esetleg vissza az elemzett település sajátosságaira.

A vizsgált elit két legfontosabb csoportja tehát egy gazdasági- és egy kulturáliselit-csoport. E gazdaságielit-csoport iparos tevékenységekre épül, képződésében tehát a mezőgazdaságnak szinte egyáltalán nincs szerepe. A népművelő kulturális elit sajátos vonása, a „hivatás” gyakorlása, az intenzív közéletnek köszönhető. Utóbbi a maga során részben a lakosság polgárosultságára, részben a kisebbségi helyzetre vezethető vissza, hisz számos kezdeményezés a többséginek tekintett állammal szembeni bizalmatlanságból fakad (fejlesztési programok) vagy az állami törekvések ellensúlyozására születik (kulturális tevékenységek, nemzeti ünnepek megünneplése).

A szakértelmiségi elit jelenléte kivételes, hasonló helyzetű személyek általában nem maradtak falun. Jelenlétük tehát elsősorban a város közelségével magyaráz-

ható. A kiemelkedő iparosok a falu kivételesen fejlett gazdaságának köszönhetően vannak jelen, más esetekben lényegesen kisebb csoportként ők alkotnák az egyetlen gazdaságielit-csoportot. Mindezek alapján tehát hasonló elitszerkezetet leginkább a városokhoz viszonylag közeli, de még nem szuburbán jellegű, polgárosult és intenzív közéletű, rossz mezőgazdasági adottságú illetve magyar többségű falvakban találhatunk.

ABSTRACT: The study describes the structure of the Transylvanian rural elite, namely the elite of villages, in the framework of a case study. The analyzed settlement is representative for villages which are located at a medium distance from the towns, with handicraft tradition and relatively developed local economy. The analyzes is realized with the use of three different definitional strategy of the elite. Using a stratificationist strategy, cultural and economic fractions of the elite are identified, while the application of an institution-based definitional strategy makes possible the identification of different types of power-elite groups. Finally, analyzing the degree of participation in communal life, we have differentiated groups of actors with main-, secondary and backstage-roles. A final, joint structure of the analyzed elite is obtained by the combined use of the three definitional strategies. The last part of the study will focus on the continuity of the elite, emphasizing that the actual structure of the rural elite is equally defined by processes of circulation and recruitment.

Irodalom

- Bell, C. – Newby, H. (1971): *Community Studies: An Introduction to the Sociology of Local Communities*. London: Unwin.
- Bíró A. Z. – Bodó J. – Gagyí J. – Oláh S. – Túros E. (1995): Gazdasági elit a Székelyföldön. *Szociológiai Szemle*, 5 (1): 101–125.
- Borsos E. – György I. (1999): Gencs: egy erdélyi falu a parasztosodás útján. In Borsos E. – Csíste A. – Letenyei L. (szerk.): *Rendszerváltozás után. Falusi sorsfordulók a Kárpát-medencében*. Budapest: Számalk Kiadó.
- Bottomore, T. (1993): *Elites and Society*. New York: Routledge.
- Buttel, F. H. (2001): Some Reflections on the Late Twentieth Century Agrarian Political Economy. *Cadernos de Ciência & Tecnologia, Brasília*, 18(2): 11–36.
- Curtin, C. – Varley, T. (2002): Changing Patterns of Leadership and Local Power in Rural Ireland. In Halfacree, K. – Kovách, I. – Woodward, R. (eds.): *Leadership and Local Power in European Rural Development*. USA: Ashgate, Aldershot.
- Erdei F. (1941): *A magyar falu*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Eyal, G. – Szelényi, I. – Townsley, E. (2001): *Capitalism fără capitalişti*. Bucureşti: Editura Omega.
- Gray, I. – Sinclair, P. (2005): Local Leaders in a Global Setting: Dependency and Resistance in Regional New South Wales and Newfoundland. *Sociologia Ruralis*, 45(1/2): 37–52.
- Herbert-Cheshire, L. (2003): Translating Policy: Power and Action in Australia's Country Towns. *Sociologia Ruralis*, 43(4): 454–473.

- Kiss D. (2004a): A falusi elit átalakulása. *WEB*, április.
- Kiss D. (2004b): Elita locala din Capusu Mare. *Studia Universitatis Babes Bolyai Sociologia*, 1.
- Kovách, I. – Kučerová, E. (2006): The Project Class in Central Europe: The Czech and Hungarian Cases. *Sociologia Ruralis*, 46(1): 1–21.
- Lazaroiu, S. (1999): Retele de capital social si antreprenori in Comisani. *Sociologie romaneasca*, 2.
- Littlewood, P. (1981): Patrons or Bigshots? Paternalism, Patronage and Clientelist Welfare in Southern Italy. *Sociologia Ruralis*, 21(1): 1–18.
- Mendras, H. (1982): Outline for an Analysis of the French Peasantry. In Mendras, H. – Mihailescu, I. (eds.): *Theories and Methods in Rural Community Studies*. Oxford: Pergamon Press.
- Mosca, G. (1939): *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill.
- Newby, H. (1975): Deference and The Agricultural Worker. *Sociological Review*, 23(1): 51–60.
- Papp Z. A. (2011): Az 1989 utáni romániai, illetve romániai magyar elitek tipológiai és értelmezései. In Kovách I. (szerk.): *Elitek a válság korában*. Budapest: MTA-PTI – MTA-ENKI – Argumentum Kiadó.
- Polsby, N. (1963): *Community Power and Political Theory*. New Haven: Yale U. P.
- Sampson, S. (1983): Bureaucracy and Corruption as Anthropological Problem: A Case Study from Romania. *Folk*, 25(1): 64–96.
- Sampson, S. (1984): Elites and Mobilization in Romanian Villages. *Sociologia Ruralis*, 24(1): 30–51.
- Szelényi I. (1990): *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szelényi I. – Szelényi Sz. (1996): „Elitcirkuláció vagy elitreprodukció”. *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI.
- Szelényi I. (1998): *A posztkommunista társadalom szerkezetének változásai – a menedzseri uralom elméletének újragondolása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Takács K. (1998): Az elit szociológiai fogalmáról. *Szociológiai Szemle*, 8(1): 139–148.
- Wilkinson, K. (1970): Phases and Roles in Community Action. *Rural Sociology*, 35(1): 54–68.